

/// **BÖRCsök ENIKŐ (1968-2021)**

Az otflét kockázatával

/// **TOMPA ANDREA**

MINDEN ÉLETKOR BENNE VOLT, EZÉRT IS JÁTSZOTT EL ANNYIFÉLÉT NŐBEN ÉS FÉRFIGBEN. SOK FILMBEN LÁTHATTUK, DE FŐSZEREPBEN RITKÁN; IGAZÁN A SZÍNPADON, FŐLEG ZSÓTÉR SÁNDOR RENDEZÉSEIBEN JUTOTT LEVEGŐHÖZ.

Nem ismerhettem személyesen halhatatlan fejét – végül sosem interjúztam vele. Pedig egy darabig fontolgattam, terveztem, készültem rá. Aztán beláttam: találkozásunk enélkül is mindig személyes, a szó legteljesebb értelmében, és ez a személyesség mindig ott, színpad és nézőtér között történik, s hogy ennél egy beszélgetés csak soványabb lehet. Ez a személyes, de ugyanakkor mégis általános emberi igazság történt meg általa, ahányszor csak láthattam színpadon, főleg annak a rendezőnek a munkáiban, aki átformálta vagy inkább kiteljesítette és a határtalanná tágította színészetét. Bár sokat filmezett, szinkronizált, el-elment műsorokba, nem volt igazán ismert színész azok előtt, akik nem jártak a Vígbe. Elsősorban színpadi színészként alkotott, abban a köztesben, inkább ingázásban, amit a konvencionálisabb vígszínházi darabok és az ugyanott felfelbukkanó, nagyobb művészi vállalások jelentettek – a kettő együtt rajzolja meg színpadi pályáját.

Volt, hogy megnéztem közepes vagy egyenesen rossz előadásban csak azért, hogy lássam, milyen, amikor egy ilyen darabban megszólal egy olyan színész, aki nem ismeri a hamis hangokat. Megnéztem nagy kedvencem, Ibsen *John Gabriel Borkman* jában, tulajdonképp két csillag: Ibsen és Böröcsök Enikő miatt; két éve volt a Pesti Színházban. Böröcsök megszólalásai mindig emberiek, személyes térből hozottak, de neki is nehéz kapcsolódni a többiek hamis világához – így fogalmaztam utána egy kritikában. Szédületes komika is tudott lenni, volt humora és játékossága, de ennyivel ma már nem lehet valaki nagy színész; a karakter-

színészet ideje elmúlt. Valami egészen mást tudott, még azokban a darabokban is, amiket talán utált – halottam ilyesmiről beszélni egy interjúban, bár előadást nem nevezett meg.

Böröcsök otthona, ő nevezte annak, a Víg színház csodás építménye volt, de e színház elmúlt két évtizede, amit végigkövethettem, inkább egy jó, néha sikeres, máskor közép-szerű üzem volt, ami azért olykor nagy alkotásokat is létrehozott. Böröcsök mindvégig hű volt a Víghez, anélkül, hogy ennek nagyobb feneket kerített volna, egyszerűen oda kötődött az egyetem utáni három kaposvári évét követően. Ez volt az ő tere, ez az ezer fős színház, és csak ez: itt jutott levegőhöz, innen kapta vissza, ennyi sok nézőtől, amit adni tudott. Kisebb helyen

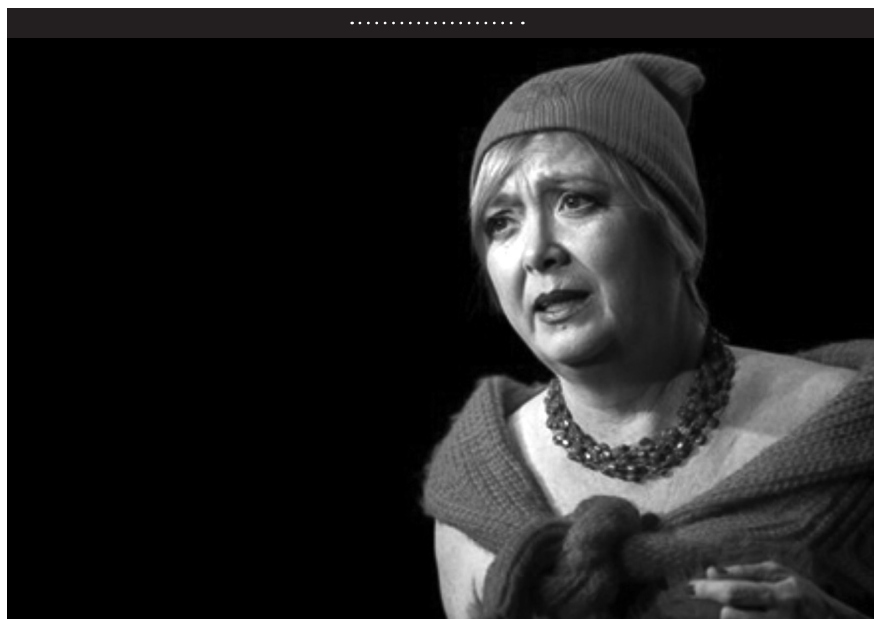
„Nem kommentálja, hanem testesíti”

(Elfriede Jelinek: Téli utazás – Rendezte: Zsótér Sándor, Víg színház)

úgy érezte magát, mint „krokodil a befőttesüvegben”, fogalmazott. Az ő gyönyörű krokodilalkata ebben a színházi óceánban volt otthon. Illik rá ez a krokodil – ősi, elemi erő testesül meg benne.

Ezekben a közepes darabokban is úgy jött be a színpadra, mint aki nem hagyja kinn a jobbik énjét: belépett egészen. Nem egy kommentátort küldött előre maga helyett, mondván, én sokkal jobb, szebb, okosabb vagyok, mint a figurám, hanem valahogy saját, vagyis éppen megtestesített szereplője létének kockázatával állt elénk: ez vagyok, mondja. A szereplőjét nem kommentálta, ahogy a magyar színházi hagyományban annyiszor tapasztalható, nem a véleményét mondta el róla, hanem *testesíti*, és ez az ember sohasem „csak” nő, hanem elsősorban ember a maga akár megdöbbentő hétköznapi-ságában, közönséges voltában.

A magyar színpadi színészetben néhány alkotónak megadatott, hogy találkozzon azzal a rendezővel, aki átformálta a színpadi játékmódot, újratanította, új szellemi alapokra helyezte a színészetet; Zsótér Sándorral Böröcsök több mint egy tucatszor dolgozhatott. Zsótér a színészi játékmód szempontjából új színháztörténeti paradigmát nyitott, Böröcsökkel együtt ezt a játékmódot talán néhány színészosztálynak át is adhatták: valaha együtt vezettek osztályt a Színház- és Filmművészeti Egyetemen. Egy Csáki Juditnak adott interjúban már 2019 á-

KALLÓ BEA FELVÉTELE (MTI)

BARTÓK ISTVÁN FELVÉTELE

rilisában óvatosan fogalmaz az SZFE jövőjével kapcsolatban: „ki tudja, mi lesz ott”.

Ami a legfelforgatóbb volt Börcsök művészetében, Zsótér-rendezésekben történt. Zsótér színészvezetése radikálisan szétválasztja a szavakat (vagyis a szavak jelentését) és ezek ábrázolását, amire a hagyományos realista játéknyelv épült. Szétválasztja, egymásnak feszíti azért, hogy új jelentéseket találjon. Börcsöknek Zsótér rendezéseiben nem eljátszania, hanem elsősorban értenie kellett, amit beszél; legnehezebb színészi feladatának egy Jelinek-darabot tartott, amit nyolcvan ember előtt játszott a háziszínpadon a Vígben. Állítása szerint az egyik előadáson Esterházy Péter nevetett, mert ő értette, amiről Jelinek (Börcsök tolmácsolásában) szólt; mások nem nevettek. Megérteni persze nem a szavakat, mondatokat kellett, hanem bizonyult alkotói univerzumokat Maeterlincktől és Brechtől kezdve Caryl Chur-

„Érdes-feszült-váratlan-várakozó játékmód”

(Szabó István: Édes Emma, drága Böbe – Johanna ter Steege és Börcsök Enikő)

miközben úgy tűnt, mindig mindennapi középhangon beszélne.

Színpadi mondatai mögött az igazság akarása húzódott, nem valamiféle vágy a tetszés, a láthatóság, a „mutatás” után. A jelenléte, ottlétének tétje és értelme minden színpadi munkájában megragadható volt.

Több mint harminc filmet forgatott pontosan három évtizedes pályája alatt. Egy korait, az *Édes Emma, drága Böbét* és késeit, a *Tünet* című kisfilmet újranezve most látom azt az érdes-feszült-váratlan-várakozó játékmódot, ami annyira egyedivé, nem tetszeni akaróvá gyúrta őt. Nem tudom, hogy a film ráta-

chillig, akinek *Az iglic* című drámája a Zsótér-Börcsök páros első nagy dobása volt. Brecht *A szecsuanai jóembere* éppen húsz éve került színre a Vígben. Börcsök úgy volt egyszerre a két főszereplő, az adakozó és a kemény, a férfi és a nő, a szerelmes és a törhetetlen, hogy szinte semmi külső jelét nem adta a változásnak. Egyszerre lakott benne a két ember, látszólag alig egy hajszál választotta el őket, és mégis egy óceán. Börcsök nem eljátszotta a jót és a rosszat, és nem osztott köztük semmiféle igazságot, hanem abban a súlyos emberi dilemmában jött és ment, változott és egyáltalán semmiféle változást nem mutatott, mintha az egész egzisztencia erről szólna, hogy hol ez vagy, hol az, és a kettő rettentően, bántóan hasonlít és mégis: az egyik ember szánja a másikat, a másik meg kőszívű. A csodálatos (és a közönség által hidegen fogadott) *A két madárban* Börcsök úgy játszott öregembert, hogy szinte semmi külső jegyet nem vett fel, pusztán a hangszín, a tempó változott, a beszéd levegője; ugyanitt kisfiút is alakított. Minden életkor benne volt, ezért is játszott el annyiféle nőben és férfiban. Az ezer fős színház tényleg neki való tér volt, őt valóban bárhol nemcsak hallani, hanem érteni is lehetett,

lált-e különösségére és volt-e akkora, olyan rendezői találkozása, mint ami megadatott neki a színházban. Játékára filmen sem jellemző a nagy amplitúdó, a nagy érzelmi kilengés és éles váltás, legfeljebb akkor engedi meg magának, ha egyedül van, mint a *Tünetben*. Az *Emmában* Böbét játszó Börcsök szinte csak kifele figyel, férfiakra, csábít, flörtöl, kihív, de nem a szépségével, hanem az átható tekintetével. A *Tünet* az idősebb, magányos, zárt Börcsöket láttatja, akivel viszont flörtölnek (Gálffi László a partnere). Játéka itt is inkább darabos, nem az a kipróbált, sima vonalvezetés, ami annyira unalmas és megjósolható; sose tudni, mi lesz a következő állapota, mégis összefüggő az egész ember, belül egy, ahogy mindig ott van a maga teljes esendőségében. Némasáságnak véleménye van, ez jelenlétének kulcsa, ugyanakkor minden megszólalását is súlyosbítja; csak úgy sosem fecseg. Azt a rászabott, személyiségét és játékmódját mélységét megmutatni képes filmet nem találok; lehet, hogy valóban csak színházban kapott igazán személyes szerepeket.

Kerek arcú, óriás szemű, semmiképp sem klasszikusan szabályos vonásokkal bíró színész volt Börcsök Enikő: egyedisége összetéveszthetetlené tette. Hangja inkább mély, meleg, de hallom karakterszerepeiben fehangját, rikácsolását is. Alakjában mindig meghatározó a nagy, nyílt arc és a térdtől mindig hangsúlyos lábak – járása is mutatja, hogy a színész nem óvatosan vagy félszegen lépked, hanem létének, feladatának tudatában: keményen tudott járni. Mint aki stabilan áll a világban.

Betegségéről (vesetranszplantáltként élt) nyíltan beszélt, a szervre váró gyerekek, embertársak körében végzett társadalmi munkája, mások támogatása rendkívül fontos volt számára. Dolgozott fiatal elítéltekkel; gyakran beszélt arról, hogy a fiatalok bűnözés nem a gyermekek bűne. Ha eljött volna valaha a Vígből, talán több avantgárd művészeti kaland adatik meg neki, s ha eljött volna, elveszíti ezt a nagylevegőt, ezt a nagy teret, ami főleg Zsótér rendezéseiben valami tág emberi univerzummá változtatott. Sokszor úgy tűnt, az ilyen színész tud csak igazán sokat a létezésről, az emberről, de ennek semmi más módja nem volt, hogy elbeszélhesse, mint éppen az az alak, akinek aznap este testet adott. •